

“Sathmarland,
du meine Heimat”

A szatmári svábok a betelepítéstől napjainkig

Absztraktfüzet

2025. augusztus 7–8.
Szatmárnémeti

Szatmári Római Katolikus Egyházmegye

1. SEKCIÓ

Ft. Tempfli Imre:

Óhazából újhazába.

A szatmári svábok megtelepedésének előzményei és okai a legújabb kutatások tükrében

A gróf Károlyi család kezdeményezésére 1712 és 1838 között 2.072 felső-svábországi család telepedett meg Szatmár vármegye 31 településén. Ha családonként csak négygyel számolunk, ez 8.000 telepest jelent. Kik voltak ők? Honnan jöttek? Miért vállalták, vették magukra a hosszú út fáradalmait, és a bizonytalan jövőt egy idegen országban? Ezt szeretném ebben a tanulmányban ismertetni.

Bárány Zsófia:

A szatmári németek és a Szatmári Római Katolikus Egyházmegye megalakulása

Hosszas tervezések után 1804-ben megalakult a szatmári egyházmegye. Az öt vármegyét felölelő, 63 plébániával rendelkező, valamint hozzávetőlegesen 50 ezer hívőt számláló, fiatal püspökség kiépülése számos feladattal járt. Több újítást igényelt például a lekipásztori munka megszervezése, amelyek során figyelemmel kellett lenni - egyebek mellett - a térség felekezeti és nemzetiségi összetételére.

Az előadásban elsősorban a 18. század során a területre érkező német telepeselek által lakott községekre összpontosítunk. A 18. század végéről, valamint a 19. század elejéről fennmaradt canonica visitatiók alapján többek között olyan kérdésekre keressük a választ, mint járt-e és ha igen, milyen változásokkal járt az új egyházmegye felállítása a németajkú lakosok számára. Milyen pozitív fejleményekkel vagy épp kihívásokkal kellett számolniuk például az oktatásügy, az egyházfegyelem, esetleg a plébániát érintő anyagiak terén a korszakban? De joggal merül fel kérdésként az is, vajon az együttélés során hogyan alakult a kapcsolat a különböző vallásúak és nemzetiségiek között a vizsgált településeken.

Hágó Attila Nándor:

A szatmári svábok az 1848–49-es forradalom és szabadságharcban

Nagykároly, a partiumi kisváros, amely több mint 150 évig a történelmi Szatmár vármegye székhelye volt, lakosai által tevékenyen részt vett az 1848–49-es szabadságharcban. Ugyanakkor több olyan neves személy fordult meg itt, vagy tanult a piarista gimnáziumban, akik szintén jelentős szerepet töltek be az eseményben. Ezek közül érdemes megemlíteni Petőfi Sándort, aki itt ismerkedik meg későbbi feleségével, Szendrey Júliával; Vasvári Pált, aki a piarista gimnázium diákja volt, de itt tevékenykedett Riskó Ignác vármegyei küldött is. Gróf Károlyi György vendégeként többször járt a városban gróf Széchenyi István, és felszólalt a vármegyei gyűléseken báró Wesselényi Miklós, de megfordult a szabadságharc idején a nagykárolyi kórházat ellenőrizni Kossuth Lajos húga, Meszlényiné Kossuth Zsuzsanna is.

Fontosnak tartjuk ugyanakkor megjegyezni, hogy a szabadságharcban a magyarok ügye mellé állt számos más, az ország területén élő nemzeti kisebbség, de jelentős számmal érkeztek és csatlakoztak a nemzetőrökhöz az akkori határokon túlról érkezők is. A magyar szabadság megsegítésére érkezők közül jelentős szerepet töltek be a német nyelvűek. A bécsi októberi forradalom leverése után a felkelésben résztvevők közül igen sokan menekültek Magyarországra, részben a várható megtorlás elől, főként azonban azért, hogy tovább folytassák az önkény elleni harcot a szabadságukért küzdő magyarok oldalán.

A fennmaradt feljegyzések szerint Nagykárolyból és a környékbeli sváb települések jelentős részéről csatlakoznak a szabadságharc ügyéhez, akik ugyanolyan elszántsággal és hősiességgel vesznek részt a harcokban, mint a magyarok vagy más nemzetiségűek.

Sárándi Tamás:

A szatmári svábok dualizmus kori asszimilációja a népszámlálások tükrében

A szakirodalom szerint a szatmári sváb lakosság 19. századi asszimilációja egy gyors és konfliktusmentes folyamat volt. Ennek eredményeként a

20. század elejére az egyik leginkább asszimilált csoporttá vált a korabeli Magyarországon. Ezáltal leginkább a zsidó, más sváb és részben szlovák nemzetiségi csoportok asszimilációs modelljéhez hasonlítható. Az előadás célja ezen általánosan elfogadott nézetek ellenőrzése a dualizmus kori népszámlálások tükrében. Az előadás során kontrollcsoportként összevetjük a sváb lakossággal együtt élő (néha egy településen is) román görögkatolikus közösségek asszimilációját, megvizsgálva a két csoport asszimilációs folyamatai közti esetleges hasonlóságokat és különbségeket.

2. SEKCIÓ

Ft. Kinczel István:

A szatmári svábok Amerikába való kivándorlása a 19. század végén és a 20. század elején. A kivándorlás okai és következményei

Miután a török-tatár pusztítások után a 18. század elejére igencsak megcsappant a magyar területek lakossága, a vidék versenyképessége, fennmaradása szempontjából elengedhetetlen volt valamilyen megoldást találni a kialakult helyzetre. Így került sor a svábok több rendbeli betelepítésére, akik szorgalmas munkájukkal és hasonló kultúrájukkal nem okoztak csalódást azok számára, akik erre a vidékre csalogatták őket. A 19. század végére azonban különböző okok miatt utódaik közül sokan ismét útra keltek. A kitelepedési hullám a szatmári svábokat is elérte. Mi ösztönözte őket arra, hogy immár ne csak egy folyamon tutajozás fáradságait, kihívásait vállalják fel, hanem tengereket és magát az Óceánt átszelve kezdjenek új életet? A népesség csökkenéséhez minden bizonnyal a mi vidékünkön sem csak a háborúk pusztítása és a járványok járultak hozzá, hanem egyéb tényezők is. Vajon milyen mértékben csökkent sváb falvaink lakossága az Amerikába való kitelepedési hullám után? Mi történt mindazokkal, akik megérkeztek a tengeren túlra? Megtalálták-e számításaikat? Milyen szándékkal keltek útra? Úgy hagytak-e hátra mindent és mindenkit, hogy soha többé ne lássanak és

ne halljanak egykori otthonukról? Ha megmaradt valamiféle kötődés, akkor az miben nyilvánult meg? Milyen arányban voltak azok, akik úgy indultak útnak, hogy pár év múlva majd visszatérnek? Milyen arányban tértek haza véglegesen olyanok, akik eredetileg nem szándékoztak visszatérni? Ilyen és hasonló kérdések foglalkoztatnak a témával kapcsolatban, amelyekre tanulmányomban szeretnék válaszokat találni illetve összegezni a fellelhető információkat ebben a témakörben.

Ft. Turtureanu Róbert:

Papi hivatások a szatmári svábok soraiból

A téma azért érdekelt, mert tudományosan még nem foglalkozott vele senki. Pedig az egyházmegye történelme szempontjából nagyon fontos adalék lenne, hisz egy adott korban szinte csak sváb származású papok látták el a lelkipásztori szolgálatot. Arra gondoltam, ideje végre megtudnunk, hogy eddig hány sváb papot adott a 31 közösségünk az egyházmegyének? Azután arra a kérdésre is választ szeretnék adni, hogy miért majd csak letelepedésük után 150 évvel jelentkeztek az első hivatások?

Ugyanakkor ennek a témának a kutatása alkalmat ad a kutató és az egyházmegye történelme iránt érdeklődők számára az egyházmegyei szeminárium megismerésére. Az Egyházmegyei Papnevelő Intézet gondolata már az egyházmegye megalapításával megfogalmazódott.

A 20. század második felében a sváb és sváb származású fiatalok köréből volt a hivatások túlnyomó többsége. Minek köszönhető? Érdemes felfedeznünk történelmi szálon ezen események lelki hátterét is.

Csirák Csaba:

Szatmári svábok a magyar színjátszásért

Egy mélységesen mély összenövés szálait boncolgatjuk, amikor a német-sváb származású színészek után nyomozunk a szatmárnémeti magyar színjátszás történetében. Egy 300 éves együttélésben a legtermészetesebb, hogy sváb

vagy német felmenők leszármazottjaiból nem csak papok, tanárok, orvosok, mérnökök, asztalosok vagy ácsok lettek, hanem színészek is, mégpedig Szatmár megyei magyar színészek. Az orvosnak, az asztalosnak, a mérnöknek nincs nemzetisége, vagy nem feltétlenül szükséges, hogy legyen, de a színészet olyan vállalat volt a mi tájainkon a 19. és a 20. században, aminek az akarásához nemzetiségi ügyekben is döntenet kellett.

A 300 éves magyar-sváb együttélés Szatmárban annyira természetes létformává vált mindkét fél számára, hogy föl sem vetődött ki az, akinek magyarok, ki az, akinek svábok a fölmenői. Hitünk szerint már azon is túl vagyunk, hogy felvetődjön egymás elfogadásának kérdése, helyébe az elválaszthatatlan összetartozásunk kap főhangsúlyt, amely olyan természetes összetartozás, mint a Szamos a partjaival – ha van Szamos annak partjai is vannak. Eddig eljutni nem volt könnyű.

Rögös akadályokkal, szikrázó szembenézésekkel teli utat járt végig a magyar színházkultúra is, amíg eljutottunk (felemelkedtünk) az említett összenövéshez. Ez a dolgozat a szatmári magyar színjátszás hőskorától napjainkig keresi a német-magyar összeszövődés legfontosabb mozzanatait és személyiségeit.

Császár Adalbert:

35 év Német Demokrata Fórum Észak-Erdélyben. Sikeres visszatérés a szatmári svábok gyökereihez

A 89-es változások lehetővé tették Románia szerte a nemzetiségi kisebbségek számára is érdekvédelmi szervezetek létrehozását. Így 1990 kezdetén elsőként országszerte megalakult Szatmárnémetiben a Német Demokrata Fórum városi szervezete, amit rövid idő után megye és régió szinten több mint 30 helyi szervezet megalakulása követett.

Mi mindennel foglalkozik a Német Demokrata Fórum Észak-Erdélyben? Mi tartozik hozzá? Az előadó áttekinti a megalakulástól eltelt 35 év legfontosabb megvalósításait, sikereit, kihívásait kulturális, gazdasági, politikai, oktatási, vallási téren. Bemutatásra kerülnek a szervezet Észak-Erdély négy megyéjében működő legismertebb fórumszervezetei.

Ez a fórum a több mint 300 éves Szatmár vidéki múltból táplálkozik, aminek megőrzése, ápolása és továbbadása a fiatal nemzedéknek a jövőnk záloga és elengedhetetlen feltétele. Ezért is választotta a fórum a 2025-ös esztendőre mottóként: "Ne feledjük a gyökereinket!"

3. SEKCIÓ

Eiler Ferenc:

„Veszedelmes barátok”. A német-magyar együttműködés alapvető dilemmái Romániában

Az előadás fő kérdése, hogy miért volt feszült a viszony a második világháborút megelőző két évtizedben a romániai németek és magyarok politikai és társadalmi szervezetei között. Rudolf Brandsch nevezetes „Veszedelmes barátok” című cikkéből kiindulva járja körül a kérdés külpolitikai (Budapest, Berlin) és belpolitikai vonatkozásait.

A két nemzeti kisebbség eltérő alaphelyzetét, jövőre vonatkozó stratégiáit, valamint az etnikai kontaktzónákban (Szatmár-vidék, Bánát) kialakult feszültségek kezelését. Végül pedig megvizsgálja, hogy miként változott – egyáltalán megváltozott-e – a helyzet a második bécsi döntés és a Volksbund színre lépése után.

Baumgartner Bernadette:

A szatmári német mozgalom és a katolikus egyház viszonya 1920–1940 között

A trianoni békediktátum nyomán Erdély és a Partium Romániához kerültek. Az így létrejött Nagyromániában a csaknem 2 millió magyar és nagyjából 700 ezer német lett a két legerősebb nemzeti kisebbség. A magyar határ mentén

elő, a bánati svábokhoz és az erdélyi szászokhoz képest jóval kisebb létszámú, politikailag szervezetlen és a nyelvi magyarosodás útján járó szatmári svábok szerepe felértékelődött. A bánati svábok, az erdélyi szászok és az anyaországi német szervezetek tulajdonképpen felfedezték szatmári sváb testvéreiket.

A román állam támogatását is élvezve egy visszánémetesítési akció indult meg Szatmár megyében. Ennek első, látványos eredménye az 1926-ben megalakuló Deutsch-schwäbische Volksgemeinschaft Gau Sathmar. A Fritz Winterhofen által vezetett szervezet a német öntudat felélesztését és az elmagyarosodott svábok visszánémetesítését tűzte ki célul.

E cél elérése érdekében német nyelvű prédikációt és német tannyelvű iskolákat kértek a sváb/sváb eredetű falvakban. Mivel az iskolák a katolikus egyház kezében voltak, így mindkét kérés/követelés a szatmári püspökséghez futott be.

Előadásomban ismertetem hogyan reagált a katolikus egyház a német mozgalom kibontakozására, kéréseire, valamint bemutatom azon mozzanatokat, amelyek a két szereplő viszonyának elmérgesedéséhez vezettek.

Marchut Réka:

A szatmári svábok és a katolikus egyház a második világháború éveiben (1940–1944)

Előadásomban a szatmári svábok és a katolikus egyház viszonyát vizsgálom a második világháború éveiben. A téma időbeli határait két impériumváltás jelöli ki: egyrészt 1940-ben a második bécsi döntéssel bekövetkezett területviSSzacsatolások, másrészt a második világháború végétől meginduló kollektív felelősségre vonások, ami a szatmári svábok esetében 1944 ősze-tele. 1940 szeptemberétől a szatmári svábok által lakott területek ismét Magyarországhoz kerültek, így a viszonyítási pont már nem a román állam volt, hanem újra a magyar állam lett. Az akkor már nem és még nem önálló szatmári egyházmegye alsó- és felsőpapsága is új feladatok elé nézett a német kisebbségi ügyek kezelése terén is.

Arra keresem a választ, hogy a katolikus egyház a Szatmári Egyházmegyében hogyan viszonyult a német kisebbségi törekvésekhez? Az impériumváltás befolyásolta-e ezt a viszonyt és ha igen, akkor hogyan? Hogyan reagált a

katolikus egyház Szatmárban a nemzetiszocialista ideológiához és annak megnyilvánulásaihoz? Az új helyzet erőteljes törésvonalakat hozott a német kisebbség soraiban is.

Hogyan reagált az egyház az ebből adódó feszültségekre és néha tettlegességig durvuló konfliktusokra? Lényeges kérdés az is, hogy mennyiben volt más az egyház és kisebbség viszonya Szatmárban, mint az ország többi területén, azokkal a területekkel összehasonlítva, ahol a német kisebbséget ez az impériumváltás nem érintette közvetlenül?

Nagy Mihály Zoltán:

A magyarországi / észak-erdélyi németekkel szembeni magyar kormánypolitika romániai interpretációja, 1930–1944

Az első világháborút lezáró békeszerződések után a területét megkésztetett Román Királyság a nem román etnikai csoportokra mint az ország területi egységét veszélyeztető tényezőkre tekintett. Az új román politikai elit eltúlozottnak tartotta a nemzetiségi igényeket, ellenben a „német kérdés” rendezése esetében különbséget tett az Erdélyben több évszázados múltra visszatekintő szász közösség és a 18. században betelepített sváb gyűjtőnévvel illetett bánsági és szatmári német ajkú népcsoport között. Azonban kevésbé közismert tény, hogy a román politikai döntéshozók nyomon követték a magyar kormányok nemzetiségpolitikai gyakorlatát is.

Az előadás keretében megpróbálom bemutatni, hogy a Budapesten akkreditált román követeket mi késztette arra, hogy részletes jelentéseket készítsenek a magyarországi németközösség jogállásáról, valamint ezen viszonyrendszernek Románia kül- és belpolitikai helyzetére gyakorolt hatásairól. A magyar fővárosban székelő román diplomaták a harmincas években attól tartottak, hogy a magyar kormány a német etnikai igények kielégítésével előnyösebb pozíciókat vívhat ki magának a nagyhatalmi törekvéseit ekkor már nyíltan megvalló Harmadik Birodalom szövetségi rendszerében. Míg a második bécsi döntést követően a román diplomaták figyelmét az sem kerülte el, hogy Magyarországon lojalitáskonfliktus alakult ki a magyar kormány és a helyi német lakosság között, addig a visszacsatolt erdélyi területeken élő

németekkel szemben elkövetett magyar hatósági visszaélések leltározásával éppen a döntés elhibázott voltát igyekeztek alátámasztani. Ugyanakkor a követi jelentések értékes információkat tartalmaznak a szatmári svábok politikai és katonai mobilizációjára vonatkozólag is.

4. SZEKCIÓ

Márkus Beáta:

A szatmári svábok szovjet kényszermunkára hurcolása a második világháború végén 1944/1945

A második világháború utolsó időszakában, 1944 végén, 1945 elején a szovjet Vörös Hadsereg egy titkos parancs (az 1944. december 16-án kiadott 7161-es számú Állami Védelmi Tanács határozat) értelmében civilek – férfiak és nők – tízezreit deportálta több éves kényszermunkára ún. GUPVI lágerrekbe Bulgária, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Magyarország és Románia területéről. A kiválasztásuk oka vélt vagy feltételezett német származásuk volt. A fogolytáborokban uralkodó embertelen körülmények miatt az érintettek mintegy harmada nem élte túl a fogság éveit, ami a magyar köznyelvben jellemzően „malenkij robotnak” nevezett elhurcolást a német kisebbség történetének egyik legtraumatikusabb eseményévé tette.

Előadásomban ezt az eseményt kívánom bemutatni lokális közigazgatási, egyházi levéltári, illetve személyes források, elbeszélések tükrében. Az események megértéséhez röviden vázolom a szovjetunióbeli kényszermunkatáborok (GULÁG és GUPVI) történetét, illetve azokat a folyamatokat, amelyek a szovjet fél részéről az elhurcolásokat megelőzték. A szatmári eseményeket igyekszem a magyarországi elhurcolások tágabb kontextusában bemutatni, kitérve arra, miért vált a szatmári svábok emlékezetében és műtfeldolgozásában az 1944/1945-ös elhurcolás a legnagyobb történeti traumává.

Marinka Melinda:

Kapcsolatok, kötődések, értékek – svábok Szatmárban és azon túl

Károlyi Sándor gróf és felesége, Barkóczy Krisztina első törekvései a svábok betelepítése körül emberpróbáló feladatokat mutattak, amelyet utódaik is magukénak éreztek. Ebben a folyamatban olyan kapcsolati hálót és annak összefonódásait is látnunk kell, amelyek napjainkig megmutatkozó értékek, lenyomatok és örökségelemek létrejöttét eredményezték. Az előadásban ezeket az értékeket, örökségelemeket több tematikus egység köré szervezetten ismertetem. Így a telepítéshez kapcsolódó személyeken és a hozzájuk köthető örökségelemeken keresztül világítok rá a telepítések következtében feltárható folyamatokra és azok hatásaira is. Mindezen keresztül nemcsak a közismert szatmári sváb települések bemutatására vállalkozom, hanem, olyan egyéb átköltözések, elvándorlások, illetve azok lenyomatainak ismertetésére, amelyek összefüggésben állnak egymással, de kevésbé kerültek a tudományos érdeklődés középpontjába. A szatmári svábok betelepítésének történeti és néprajzi vizsgálata során kirajzolódó kapcsolódásokon túl a 20. század történelmi eseményeinek függvényében értelmezendő értékekre és kötődésekre is utalni kell. Végül azokra a további relációkra reflektálok, amelyek a szatmári svábokhoz fűződő, de már területileg távolabbi pontokat érintő kötődések, és amelyek mentén megfogalmazhatók a svábok örökségét képező elemek, illetve a körjük szerveződő emlékezeti közösségek.

Szilágyi Levente:

Agrártradíció és agrárinnováció. Gazdaság, társadalom és kultúra összefüggései a szatmári sváb közösségekben

Előadásomban rövid történeti áttekintést követően a Nagykároly környéki sváb falvak legújabb kori gazdaság- és társadalomtörténetéről, és ennek kontextusában a sváb falvaknak a szomszédos magyar és román településekkel összehasonlítva magasabb fokú rezilienciájáról szeretnék néhány gondolatot megosztani, az elmúlt években végzett – főként a szövetkezeti gazdálkodási formákra fókuszáló – kutatásaim alapján.

A svábok szatmári betelepülésének a lokális életvilágokra gyakorolt gazdasági, kulturális hatásairól már a 19. században jelentek meg írások, kortárs elemzések viszont csak nagyon kis számban láttak napvilágot. Az erdélyi magyar néprajzi kutatások – tudománytörténetileg érthető okokból – főként a kisüzemi és családi gazdaságok vizsgálatára összpontosítottak, a szövetkezeti formák legtöbbször kihasználandó vagy kihasználatlan lehetőségként vagy sikertelen kísérletként kerültek be az elemzésekbe. Az együttműködésre, szövetkezésre való hajlandóság a funkcionális társadalmak egyik ismérve. Előadásomban a különböző kooperációs formáknak a lokális társadalmakra gyakorolt néhány pozitív megnyilvánulását szeretném – konkrét példák alapján – ismertetni.

Ft. Tempfli Imre:

Szülőföldet az óhazára cserélve. A szatmári svábok Németországba való kitelepedése

Romániából az 1989-es forradalom utáni első években, pontosabban 1990 és 1994 között 171.900 német származású telepedett át az NSZK-ba. Csak 1990-ben 111.150 személy! Ez a szám az 1950-es évektől 1989-ig összesen 241.473 volt! A legutóbbi (2021) népszámláláskor – a 20. század elején élő mintegy 800 ezerből – már csak 22.900 személy vallotta magát németnek. A többiek mind kivándoroltak. Ezzel az erdélyi szászoknak szinte 850, a szatmári sváboknak 278, a bánáti sváboknak pedig 240 éves jelenléte egycsapásra eltörlődött.

Mi vezetett ehhez az exodushoz? Mikor kezdődött? Milyen tényezők voltak ebben meghatározóak? Hogyan zajlott le ez a kivándorlási folyamat? Milyen rövid- és hosszú távú következményei voltak? Főleg mi lett a sorsuk azoknak, akik „a szülőföldet felcserélték az óhazára”? Erről szól ez a tanulmány.

Jegyzet: _____

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

